

Znanstveni skup VI LINSKAVRATA

Sažeci izlaganja

Petak , 5. listopada 2012.

I. sekcija *Izgubljeni mit*

Radoslav Katičić

Zagreb - Beč

Vilinska vrata

Domaći svijet s obiju strana južnoga Velebita tvrdo vjeruje u vile koje žive i kreću se na tom stjenovitom zemljištu. Neki tvrde da su ih susretali u planini ili gledali kako vode kolo na planinskim livadama ili po kamenim kukovima. A to se živo narodno vjerovanje odražava i u mjesnim imenima toga kraja. Osobito je dojmljivo i duboko se usijeca *Vilinska vrata*, ime položaja koji leži, znakovito, blizu *Svetomu brdu*. Taj se imenski krajolik doimlje doista pretkršćanski sakralno. Po široko rasprostranjenom narodnom vjerovanju izlaze vile kroz ta vrata na svoja zborovanja u planini. Da bi se ime *Vilinska vrata* stavilo u mnogo znatniji kontekst nego su ta narodna vjerovanja, valja posegnuti za usmenom tekstovnom predajom narodā slavenskoga jezika. U crnogorskoj pjesmi zapisanoj u dvjema usko podudarnim varijantama pjeva se o *bijeloj vili* koja je u nebeskom prostoru *grad gradila*. O tome se tamo kaže: *na gradu su troja vrata*. Tu su dakle *vilinska vrata*, sada u vezi s nebeskim božanskim likovima. *Bijela vila* na tim vratima *ženi sina* i na njima *kćer udava*. Hrvatska pak varijanta te pjesme, zabilježena na otoku Šipanu u dubrovačkom arhipelagu, kazuje nam da su vrata na kojima se pojavljuje sama vila sunčana. Ruske novogodišnje ophodne pjesme kazuju da je gazdarica nebeskog dvora sunce. *Bijela vila* je dakle božica Mokoš, supruga boga gromovnika Peruna. U jednoj latvijskoj pjesmi pojavljuje se Sunce na vratima gospodskoga dvora što stoji na gori. Po tome se razabire da smo tu na tragu jedne baltoslavenske predaje. U Turopolju zapisane pjesme ophodnika o Jurjevdanu, jedna ukrajinska i dvije ruske pjesme omogućuju nam da razaberemo tekstovni sklop praslavenskih obrednih pjesama koje kazuju o svadbi božanske djece. To je opis svete svadbe božanskih brata i sestre. Pokazuje se i to da je *grad* o kojem se tu pjeva isprva bio samo priprosto ograđen vrt. Do svega toga doveo nas je izraz *vilinska vrata*, koji susrećemo kao ime položaja u podnebesju južnog Velebita.

Tomo Vinšćak
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Sveto brdo, Vilinska vrata i Dušice u izgubljenom mitu

U okviru projekta Sakralna interpretacija krajobraza autor će analizirati značenje ovih toponima u kontekstu kršćanskog i pretkršćanskog svjetonazora. Također će prezentirati etnografske i etnološke karakteristike i osobitosti južnog Velebita s osobitim osvrtom na način života stanovnika s ličke i primorske padine.

Mirjana Trošelj
Zagreb

O mogućim analogijama nekih ukrasnih motiva na *mirilima*

Južnovelebitska mirila ne privlače pozornost samo svojom običajnom dimenzijom, nego i svojim likovnim izrazom u prvom redu ornamentalnim motivima – „šarama“ uklesanim u plitko uleknutom reljefu na uzglavnom, douzglavnom i uznožnom kamenu. U istraživanjima tijekom druge polovice 20. st., ukazala se potreba za njihovom sistematizacijom, klasifikacijom i tipologijom. Rad je otvorio niz pitanja i problema njihove interpretacije u formalnom i sadržajnom (simboličko – semantičkom) smislu, jer se u okruženju u kojem su nastajala do sredine 20. st., nije sačuvao njihov izvorni smisao u kontekstu pogrebne simbolike, zbog čega je izostala simbolička čitljivost, osobito onih složenije forme. Izuzetak je običan križ (latinski ili grčki), čija je kršćanska simbolika nedvojbeno. U izlaganju se razmatraju moguće analogije ornamentalnih motiva na mirilima s istim ili sličnim motivima na drugim kulturnim spomenicima u geografski omeđenom prostoru (Hrvatsko obalno zaleđe s Dinaridima i širi Balkan). Uzorci izdvojenih motiva za usporedne analogije su:

1. križ u svim poznatim ikonografskim formama, u svim povijesnim kontekstima (običan, križ s rupicama, jabučasti, štakasti, ponovljeni, razgranati, svastika i njezine inačice, trozub, kružnica s upisanim križem – tzv. sunčani križ bez rupica i s rupicama i antropomorfni križ)
2. pentagram
3. rozeta
4. romb
5. spirala/voluta
6. otvorena šaka

U uspoređivanju polazi se sinkronijski od sekundarnih izvora koji obuhvaćaju etnografski materijal: tekstil, drveni predmeti (preslice), pisanice, tradicijska profana, sakralna i funerarna arhitektura Dinarida, i nematerijalnu baštinu: tradicijska bosanskohercegovačka tetovaža. Primarni izvori spomenutih motiva kao arhetipova, protežu se od pretkršćanskog do srednjovjekovnog razdoblja. Posebno se izdvajaju primjeri motiva na idolima i nakitu iz pretkršćanskog i ranokršćanskog doba i na stećcima i sličnim nadgrobnicima na našem tlu u srednjem vijeku. Navedeni motivi

uspoređivat će se formalno (tipološki i morfološki) uz neke stilske napomene, dok će sadržajna (simboličko – semantička) analiza, kako je već rečeno, ostati i dalje otvoreno pitanje. Izlagat će se samo pretpostavke značenja prema zapisanim predajnim izvorima istoga prostora. Premda se navedeni motivi na mirilima protežu od pretkršćanskog i kršćanskog razdoblja, ipak se javlja sumnja u njihov kontinuitet kao kulturno - religioznih simbola i njihove primarne funkcije koju su imali u spomenutim razdobljima. Osim toga priličan broj arhetipova koji se javlja na mirilima doživio je različite modifikacije u morfološkom, stilskom, a bez sumnje i sadržajnom smislu pa je teško govoriti o kontinuitetu. Ovo se osobito odnosi na „laticasti“ sunčani križ i spiralno dekorirani razgranati križ. S druge pak strane modificirani arhetipovi mogu predstavljati ideograme različitog značenja, primjerice rombični ideogram na douzglavnici mirila Opuvani dolac. Nikos Čausidis ga tumači kao ženski princip u simboli i mitologizaciji kozmosa u pretpovijesno doba. Pitanje je kako simbolički povezati ova dva formalno identična motiva različitog povijesnog i kulturnog konteksta? Budući da nam je još uvijek nepoznata povijest i podrijetlo mirila, to otežava određivanje simbolike i funkcije pojedinih motiva, bez obzira na analogne motive na drugim kulturnim spomenicima. Ako su primjerice još u 19. st. predajno funkcionirali kao simboli određenog značenja, u 20. st. su se posve izgubili i dobili dekorativnu funkciju. Iz konteksta 20. st. *to su šare, ukrasi da mirilo bude lipše i da duša bude zadovoljnija bogatijim uresom.*

Mario Katić

Sveučilište u Zadru, Odjel za etnologiju i kulturnu antropologiju

Velebitska *mirila* u kontekstu običaja obilježavanja mjesta odmaranja s pokojnikom

Mirilom se naziva kamena suhozidna konstrukcija kojom je obilježeno mjesto odmaranja s pokojnikom. Ono je obično bilo na putu od pokojnikove kuće do groblja. Pogrebna povorka zaustavljala bi se, a nosači bi pokojnika spustili na zemlju prvi i posljednji put prije groblja. Na nekim lokalitetima *mirilo* bi se sagradilo odmah (postavljao bi se kamen iznad glave i kamen ispod nogu, a nakon podizanja *kapse* popločali bi i prostor između), na drugim bi se gradilo nakon nekoliko sati, dana ili tjedana. Kako je velebitsko područje bogato kamenom, a i ljudi su bili vični njegovu obrađivanju, *mirila* ovoga područja vrlo su lijepo obrađena i ornamentirana. U svom izlaganju pokušat ću na osnovu dostupne literature i novootkrivenih podataka naznačiti moguće poveznice između običaja gradnje *mirila* te drugih oblika običaja obilježavanja mjesta odmaranja s pokojnikom. Pomoću tih usporednica nastojat ću pokazati kako običaj obilježavanja mjesta na kojemu se odmara s pokojnikom nije svojstven samo uskom pojasu hrvatskog zaleđa i kako će, ako se želi doći do važnijih spoznaja o običaju gradnje *mirila*, biti nužno proširiti geografski kontekst i fokus istraživanja.

II. sekcija Predaja i nasljeđe

Ivica Mataija
Državni arhiv u Gospiću

Toponimija ličke strane južnog Velebita

Velebit je najduža planina dinarskog sustava (145 km) koja se proteže smjerom sjeverozapad-jugoistok između prijevoja Vratnik iznad Senja do doline rijeke Zrmanje. Poprečno raščlanjen prijevojima, Velebit se dijeli na: *sjeverni* (između Vratnika i Velikog Alana), *srednji* (između Velikog Alana i Baških Oštarija), *južni* (između Oštarija i Malog Alana) i *jugoistočni* (između Malog Alana i doline gornje Zrmanje). Poprečna podjela Velebita oslanja se na geografske, reljefne, povijesne i društveno-prometne osobitosti, dok je podjela na ličku i primorsku stranu u ovom radu utemeljena na isključivo reljefnim osobitostima pri čemu je u podjeli razdjelna uvjetna crta s koje se zapadno gleda more, a istočno kontinent. U ovom se radu donose rezultati onomastičkih istraživanja i opisi toponimije (vlastita imena reljefnih objekata na zemljinoj površini; gora, vrhova, klanaca, gudura, udolina, zaravni...) ličke strane južnoga Velebita. Klasifikacija eksepiranih toponima iz šumarskih karata mjerila 1:25 000 izrađena je prema objektu imenovanja, motivaciji, strukturi, jezičnom podrijetlu i toponomastičkoj stratifikaciji. U etiologiji imena velebitskih objekata uočljiva je njihova osobitost kao odraz jezičnog i općedruštvenog identiteta stanovnika koji su, poglavito u ranijim razdobljima, intenzivno živjeli na Velebitu i s Velebitom dijeleći i izgrađujući s njim značajke lokalnog, ali i nacionalnog identiteta

Jelka Vince Pallua
Zagreb

Vilinsko kolo kraj Babinog jezera

Vrativši se nakon 16 godina temi monolita *babe* („History and Legend in Stone – to Kiss the *Baba*“, *Studia ethnologica Croatica* 7/8, 1995./1996: 281-292.), autorica nastavlja istraživanje na istom putu, pa i na onom južnovelebitskom. U tom se članku monolit *baba* interpretira kao ženski kulturni supstrat plodnosti i blagostanja osobito na temelju popratnih pojava što ih je autorica tijekom terenskog istraživanja pronašla u Istri i Primorju, a koje su se tada postupno otkrivale kao konstanta uz sve pronađene slučajeve – element vlage/vode, darivanje babe žitom, vinom itd. te legenda o ljubljenu babe, konstante prisutne i uz jedini pronađeni neamorfni oblik babe, uz grobničku babu. I velebitski je kraj otvorena mitološka knjiga sa zgusnutom mozaičnom slikom sačuvane toponomastike pa i zabilježenih, ili još uvijek prisutnih, pučkih praksi koja ocrtavaju pretkršćanska pučka vjerovanja. I *Vilinska vrata* i monolit *baba* čudesne su kamene gromade koje strše u (sakralnom) krajobrazu livada, pašnjaka, lokava, jezera, mrkodola, gajeva, dolina, dolaca, potoka... U ovom će se

prilogu odabrane mitološke pojave iz južnovelebitskog krajobraza postaviti u širi zemljopisni i mitološki okvir. Pokazat će se kako odrednice arhaične kulture, prisutne i sublimirane, prebivaju u simboličkim značenjima mitološko-legendarne baštine u svojevrsnoj sinkretističkoj zbilji kultova i legenda.

Josip Faričić

Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju

Geomorfološki oblici i procesi u religijskim sustavima

U većini religija koje se s geografskog aspekta mogu definirati kao složeni društveni sustavi s višestrukim vezama s prostorom u kojem se inicijalno razvijaju a zatim i šire procesima disperzije i relokacije, osobito značenje imaju geomorfološki oblici i procesi. To je posve razumljivo budući da je reljef jedan od presudnih prirodnih čimbenika koji utječu na društveno-gospodarske aktivnosti, a k tome čini osnovu krajolika. Uzvisine i udubine, posebno one koje se svojim dimenzijama i značenjem izdvajaju u odnosu na prostor koji ih okružuje, modificiraju klimatske, hidrografske i biogeografske značajke, funkcioniraju kao elementi orijentacije, kanaliziraju prometne tokove, utječu na oblikovanje naselja i mogućnosti poljoprivredne proizvodnje te drugih gospodarskih aktivnosti. Njihov izgled nadilazi materijalni prirodni i društveni okoliš te generira osobitu simboliku u duhovnim sferama s brojnim manifestacijama u religijama i mitologijama, a s time i u umjetničkoj percepciji geografske stvarnosti.

Visoke planine i na njima istaknuti vrhovi točke su u dodira zemaljskoga i nebeskog areala, kopče materijalnoga i duhovnoga, opipljivoga i neopipljivoga, dostižnoga i nedostižnoga. To su sveta mjesta na kojima se ostvaruje izravna komunikacija između Boga / bogova i ljudi (usp. Sinaj, Arafat, Samanala ili Adamov vrh, Fuyijama). Uski usjeci (kanjoni i drugi slični oblici) obrubljeni strmim i visokim padinama funkcioniraju i kao razdjelnice ili kao portali (usp. Paklenicu u Zoranićevim *Planinama*), a generiraju osjećaje tjeskobe, skučenosti, ograničenosti (pogleda, orijentacije, kretanja). Duboke udubine (bezdani) poveznica su s unutrašnjosti Zemlje, koja simbolički može biti poistovjećena s mračnim podzemljem (Had, Pakao i sl.) obojanim zadahom smrti ali i s utrobom u kojoj se stvara novi život.

Geomorfološki procesi povezani s geološkom tektonikom i dinamikom poput seizmizma i vulkanizma (i s njima povezanih pojava poput tsunamija, stvaranja dubokih rascjepa duž rajednih linija, odrona i dr.), koji mogu imati razorne pa i kataklizmičke posljedice jasno pokazuju minijaturnost čovjeka i ovisnost o prirodi. U religijskim sustavima takve se pojave najčešće tumače kao upozorenja ili kazne nadnaravnih sila i božanstava. Međutim, takvi procesi imaju i pozitivne posljedice, poput stvaranja plodnih zona na padinama i u podnožjima vulkana. Erupcija lave dakle, kratkoročno predstavlja destruktivni prirodni čimbenik, a dugoročno može pridonijeti stvaranju novih vrijednih prirodnih resursa. To podsjeća na zatvoreni ciklus rađanja, života i smrti.

Tajne Velebita – turistička valorizacija usmenih predaja, etnografskog i spomeničkog nasljeđa Velebita kroz storytelling

Turizam i turistička valorizacija atraktivnih turističkih resursa ne mogu se sagledavati izolirano od drugih struka, primjerice geografije, arheologije, filologije, etnologije, teorije umjetnosti, povijesti književnosti i drugih znanstvenih disciplina koja područje turističke valorizacije „opskrbljuju“ resursnom osnovom i vrše njihovu inventarizaciju, koju potom sustav turističkog menadžmenta i turističkog marketinga „crpi“ u procesu same valorizacije kulturno-povijesnog nasljeđa. Pritom je bitno naglasiti da ovakvo „iskorištavanje“ bogatstava prirodne, kulturne i povijesne materijalne i nematerijalne baštine u turizmu nema karakter *eksploatacije*, već, naprotiv, ono pridonosi oživljavanju i re-afirmaciji nasljeđa, ali donosi i ekonomske resurse, odnosno dodatna financijska sredstva potrebna za očuvanje ovog, najdragocjenijeg resursa svake zajednice – njene prirodne, povijesne i kulturne baštine. Stoga se turizam pojavljuje kao neizostavni ne samo pokretač oživljavanja i dodatne afirmacije materijalne i nematerijalne baštine, već je on ujedno i jedan od motora i pokretača sustava kroz koji će se ova dragocjena baština valorizirati, očuvati i uspješno prezentirati. U ovom radu, upravo ovakvim pristupom utemeljenom na održivom turizmu, autori sagledavaju vrednovanje tradicijske kulture primorskih i ličkih padina južnog Velebita. Kroz storytelling, kao jedan od najznačajnijih marketinških aktivnosti suvremenog turizma (Jensen, 2007), akteri u turizmu i kroz turizam žele stvoriti autentičnu i vrijednu „turističku priču“, koja će posjetiteljima prezentirati samu suštinu i tradiciju života, povijesti i mentaliteta stanovnika receptivne zajednice – ovoga kraja, i na taj način ugraditi autohtonost i autentičnost u turistički proizvod, sukladno najnovijim trendovima na turističkom tržištu. S tim ciljem, autori prikazuju model kako stvoriti „turističku priču“, a time i turistički proizvod koji je jedinstven i koji dodaje vrijednost turističkoj destinaciji. Prikazani model i njegova primjena u praksi doprinijeli bi pretvaranju ovoga kraja, ove mikro-lokacije, šire regije, kao i čitave Hrvatske, u specifičnu, autentičnu, prepoznatljivu, nasljeđem bogatu turističku destinaciju, što za turizam Hrvatske znači veću konkurentnost i re-pozicioniranje na globalnom turističkom tržištu. U radu će se izvršiti i komparacija sa sličnim modelom koji se već razvija u Hrvatskoj, na primjeru Istre, te s izabranim uspješnim sličnim modelom u inozemstvu. „Turistička priča“ i njeno marketiranje u turizmu, dakle, jedan je od najefikasnijih načina kako bogato nasljeđe otrgnuti od zaborava, a ujedno i sačuvati i valorizirati na najbolji način. Cilj storytellinga nije samo informirati i educirati, ne samo posjetitelje, već i lokalno stanovništvo, već i na najbolji mogući način turističkim posjetiteljima, mahom onima iz stranih zemalja, ponosno predstaviti bogato prirodno, povijesno, etnološko, antropološko i ino nasljeđe našeg povijesnog kraja.

Ključne riječi: valorizacija kulturno-povijesne baštine, turistička valorizacija, storytelling u turizmu, turistička valorizacija tradicijske kulture Velebita, valorizacija spomeničkog i graditeljskog nasljeđa.

Krešimir Čorak
Zagreb

Velebitsko *kirijašenje* kroz povijest

U svojim istraživanjima prostora Like i velebitskog Podgorja u prošlosti zamijetio sam jedan svojevrsni kontinuitet koji se ponavlja još od prapovijesnog doba pa sve do 60-ih godina 20. stoljeća – riječ je o ustaljenom, gotovo neizmijenjenom obrascu više milenijskog transvelebitskog komuniciranja poznatijem pod pojmom *kirijašenje*. Slika stanovnika velebitskog Podgorja i Like (bilo da je riječ o Liburnima, Japodima, Rimljanima, Grcima, Bunjevcima, Seljarima, Vlasima, Turcima, Kranjcima, Hrvatima i Srbima, te ostalim raznim sociokulturnim i etničkim strukturama tog područja kroz povijest) koji teško natovarenim magarcima, rjeđe konjima, a najčešće bez ikakve marve kreću velebitskim stazama kako bi razmijenili vino, sol, masline i smokve za zob, ječam, proso, a kasnije i krumpir, koji trudbeno transportiraju drvenu građu iscrpljenu iz velebitskih šuma u obližnje luke, konstanta koja se ne mijenja sve do pojave motornih vozila i izgradnje modernih prometnica na tom području. Moj cilj je ovim radom dokazati da je područje Velebita kroz povijest bilo vibratno trgovačko čvorište, prostor u kojem se izmjenjuju nove ideje i tehnologije i da nije svojevrsan kulturni i društveni *vakuum* kako to dosadašnja historiografija misli. Također, želio bih kroz historiografsku prizmu (možda čak i pomalo elegičnu) prikazati priču kirijaškog zanimanja, usko vezanog uz prostor Velebita, koje je u današnje vrijeme već gotovo izumrlo.

Orest Vilchynskyy
Zagreb

Moguće paralele između velebitskih mirila i grafita crkve sv. Pantelejmona u Halyču

Crkva sv. Pantelejmona iz XII st. u Halyču (Ukrajina) je jedina sačuvana do našeg vremena kamena građevina iz tog razdoblja u Halyču. Na njenom južnom vanjskom zidu sačuvane su slikarije, poznate u Ukrajini kao "grafite iz Halyča". Stručnjaci ih datiraju XII - XIV st. Neke od tih slika pokazuju određenu sličnost s slikama urezanim u velebitska mirila. Mogući paralelizam ovih slika sa slikama s mirila upotpunjuje postojanje sjeverno od Karpata kulture koja je dina u slavenskom svijetu prije prihvaćanja kršćanstva pokopavala je svoje mrtve ispod kamenih ploča, a koja se pripisuje ukrajinskim arheolozima ljetopisnim Hrvatima tog područja.

Deniver Vukelić
Zagreb

Rodnovjerje u regionalnom kontekstu južnoslavenskih naroda u prva dva desetljeća 21. stoljeća

Ovo se istraživanje i, konačno, izlaganje na skupu i pisani znanstveni rad nastavljaju na autorova prethodna istraživanja objavljena u radovima "Pretkršćanski prežici u hrvatskim narodnim tradicijama" (2010.) i "Problem dvovjerja kao čimbenika hrvatskog kulturnog identiteta" (prihvaćeno za objavu u 2012.) u kojima je autor počeo pratiti problematiku vezanu uz pojavu rodnovjerja kao duhovnog-magijskog koncepta na hrvatskom, ali i općeslavenskom prostoru. U prošlim radovima autor je objasnio temeljnu razliku između starovjerja i rodnovjerja, a daljnjim istraživanjima usmjerava svoj interes prema rodnovjerju, kao duhovno-magijskom konceptu koji crpi svoje izvore iz pretkršćanskih oblika vjerovanja slavenskoga duhovnog svijeta, no nije tek folklorni pokušaj rekonstrukcije ondašnjih vjerovanja i praksi, već oblik življenja koji slijedi prilagođene temelje stare slavenske vjere, s punom sviješću za moderno doba. To je sustav koji se razvija i prilagođava potrebama modernog čovjeka kao koncept vjerovanja i duhovno-magijskih praksi, predodžbi i obrazaca usmjeren na štovanje kulta predaka i izvornih slavenskih božanstava koja personificiraju i antropomorfiziraju stvaralačke i uništavalačke energije prirode prema slavenskim kulturnim tradicijama. Rodnovjerne skupine to čine svjesnim odabirom i osobnim razlozima za takvu praksu i u 21. stoljeću šire i učvršćuju svoja djelovanja na različitim poljima, od čistih duhovno-magijskih praksi, pa sve do glazbe, književnosti, primijenjene umjetnosti i drugih oblika društvenog stvaranja i prezentiranja. Autor će u sklopu istraživanja predložiti rezultate istraživanja provedenog u proljeće i ljeto 2012. godine, a čiji je cilj bio uočavanje sličnosti i razlika unutar temeljnih postavki i praksi rodnovjernih skupina u primarno južnoslavenskih naroda, i to preciznije na tlu Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije. Također će se predstaviti rezultati njihove međusobne komparativne analize, kao i rezultati komparacije s najjačim kulturnim žarištima rodnovjerja u 21. stoljeću, Rusijom i Ukrajinom. S obzirom na duhovno-mitološki interdisciplinarni koncept znanstvenog skupa "Vilinska vrata", rezultati ovog istraživanja uklopit će se kao bitan doprinos razumijevanju spajanja starog i novog u duhovnosti hrvatskog, ali i regionalnog prostora te razumijevanju utjecaja takvih, relativno novijih duhovnih strujanja i koncepata na izgradnju hrvatskog kulturnog identiteta na više razina.

Subota, 6. listopada 2012.

III. sekcija *Interpretacije planine*

Vitomir Belaj
Zagreb

Čije je Sveto brdo?

Autor u svojem izlaganju, posvećenu Vilinskim vratima pod Svetim brdom na Velebitu, razmišlja o praslavenskom bogu na vrhu gore. Polazištem su mu najnovije spoznaje o značenju visokoga mjesta u svetome krajoliku. Neke se činjenice opiru pokušajima da se svi visoki, suhi vrhovi pripisu slavenskom gromovniku Perunu i ostavljaju mjesta slutnjama o tragovima starije strukture praslavenske božanske obitelji. Autor predlaže da se u nekim situacijama razmišlja o ostacima predodžbi o božanskom sveocu, pravom tvorcu i ocu drugih bogova, praindoeuropskom Ocu nebeskoga svjetla *Djeus P'teru*.

- u čemu je odnos Perun- Suhi vrh
- tko je vila koja ženi sinove?
- Чей же двор на горе стоит?

Ivanov-Toporov, Katičić, Belaj i drugi

Što to znači «vrhovni bog»?

dosadašnja nagađanja i pretpostavke o vrhovnom Bogu (Prokopije, Helmold; Nodilo, itd)

Metodijsko

a) što kazuju rekonstruirani fragmenti tekstova

b) što se može zaključiti iz komparacije s ostalim IE mitologijama na PIE razini?

a) i b) nipošto ne moraju biti jednaki; važne su struktura i formule, a ne fabula

Trodioba: Georges Dumézil i Garrett Olmstedt

Otac i tri sina:

Dva brata i sestra:

Nebo, vjetrovi :

Zaključak: Perun nipošto nije PIE Stvoritelj, no on ga je istisnuo, zasjeo na njegovo mjesto, a ostali su pojedini tragovi.

- tko je suri orao?
- imena Div, Djeva; pridjev divlji

Vladimir Peter Goss
Filozofski fakultet u Rijeci.

Brdo i rijeka kao likovni fenomen u hrvatskoj kulturnoj baštini

Sva se ljudska djelatnost, pa tako i kulturna, odvija u okvirima vječnog prostora. Među osobito prepoznatljive elemente tog naše okoliša ubrajaju se kao likovno najprominentniji gorski masivi i vodotokovi. Spoznatljivi prvenstveno osjetilom vida oni se doživljavaju na isti način kao djela likovnih umjetnosti i na njih se mogu primijeniti načela i pojmovi koje koristimo u povijesti i kritici likovnih umjetnosti; na pr. slikovitost vodotokova ili tektonika gorskih lanaca. Ti se elementi prirodne ekologije mogu pretvoriti u elemente kulture prepoznavanjem, pokazivanjem, imenovanjem, dakle intervencijom stvaralačkog duha. U prostoru tako nastaju strukture poput „svetih trokuta“ kako ih prepoznaje kulturna antropologija i lingvistika. Takve i neke druge srodne strukture – na pr., linearni uzorci – već su *bona fide* umjetnička djela (ne samo likovna) i pripadaju u sferu kulturne ekologije. Nadalje, unutar pejzaža javljaju se ljudske rukotvorine koje svoju likovnost povezuju s onom zatečenih prirodnih oblika – zgrade i naselja na izdignutim položajima ili u meandrima rijeka, memorijalne točke u krajoliku, tvrđavno zaštitni sustavi pejzaža pojačani strukturama nastalim ljudskom djelatnošću. Konačno elementi prirodnog pejzaža predstavljaju temelj za likovno predstavljanje makro elemenata ljudskog stvaralaštva kao što su ljudska naselja, prometnice, lanci naselja, urbane zone.

To je sve teoretski okvir unutar kojeg ćemo ocijeniti likovnost brda i rijeka u kulturnoj baštini Hrvatske ukazujući na nedostatnost svakog povijesno-kritičkog uvida u likovne materijale bez proučavanja i razumijevanje njihovog smještaja u odnosa prema vječnom prostoru koji nas okružuje.

Josip Zanki
Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Romantične vizije i simboli planine

Preispitivanje odnosa između organizacije krajobraza i oblikovne forme planine Velebit u odnosu na romantičarske percepcije i simbole tema je koju ću analizirati ovim izlaganjem. Nadmorska visina, klimatske razlike i sam smještaj planine Velebit uzrokuje i formira biljni, životinjski, ljudski i mitski svijet koji ju nastanjuje. Na Velebitu se iznad morske obale izdižu brežuljci i brda što poput zida stvaraju platoe, koji su osnovno obilježje velebitskog krajolika. Morski je plato formiran od niza povezanih kraških polja, u novije vrijeme prekrivenih šumama crnog bora. Na vrhu je planine plato formiran od livada, polja, vrtača i dolina, dok je onaj kontinentalni od bukovih šuma, vrtača i dolina. Upravo je romanticizam kao prijelomna točka evropske kulture označio povratak čovjeka u mitski krajobraz, te je i kao pravac nastao inspiriran planinskim područjima. U Velikoj je Britaniji mitsko načelo prirode otkriveno u

planinskim jezerima, dok je u Njemačkoj slikar Caspar David Friedrich izgradio svijet u kojemu su priroda, čovjek i ruševine gotičkog samostana objekti kontemplacije i estetizirajući fenomeni oslobođeni značenja. U Austrougarskom je kulturnom krugu za romantičnu percepciju planine posebno bitan slikarski opus Ferdinanda Georga Waldmüllera, unutar kojeg se izmjenjuju prizori planinskih jezera, naselja, vrhova obasjanih alpskim svjetlom i dolina u tajanstvenim izmaglicama. Romanticizam se u Hrvatskoj vezuje uz ideje nacionalnog preporoda a oblikuje se kroz književnost, glazbu i vizualnu umjetnost, godinama nakon britanskog i germanskog. Dinarski se i Velebitski svijet opisuje u nizu pjesama i romana. Ivan Mažuranić je ponesen idejama romantizma i panslavizma napisao ep „Smrt Smail age Čengića“, dok je njegova unuka Ivana Brlić Mažuranić „Pričama iz davnine“ reinterpreterala slavensko mitološko nasljeđe. Slikar Tomislav Krizman početkom prošlog stoljeća odlazi u Bosnu, Makedoniju i Kosovo gdje stvara crteže gradova, ljudi, običaja i romantičnih planinskih područja. Menci Klement Crnčić je prvi hrvatski slikar koji velebitske pejzaže Drvenika i Bribira oblikuje u Friedirichovsku fenomenologiju i novi svijet mita. U suvremenoj se hrvatskoj umjetnosti čitav niz autora također oblikuje upravo kroz ovakve, nastale predodžbe i kulturološke matrice Velebita kao svetog i tajanstvenog prostora. Njihovim ću djelom i vizijama zaokružiti priču o Velebitu i slici planina.

Marija Ščekić
Zagreb

Vrata Velebita

Prezentacija projekta "Vrata Velebita" - interdisciplinarnog plesnog projekta koji promovira vertikalni ples, prirodnu baštinu Nacionalnog parka Velebit te kulturnu baštinu Velebita kao i Republike Hrvatske.

- kratki uvod u vertikalni ples kao spoj alpinizma i plesne umjetnosti
- prirodu suradnje Nacionalnog parka Paklenica i Umjetničke organizacije Histeria Nova
- opis šest glavnih programskih jedinica u projektu "Vrata Velebita" od kojih su kanjon Velike Paklenice, Ljubotić iznad Tribnja Kruščice i Bojinac (Kamenica Jezerce i Prozorac) jedne od lokacija provedbe programa.
- poziv na suradnju svih zainteresiranih

IV. sekcija Baština i tekst

Robert Bacalja

Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Oca ubit, mater obljubit (Tekstovi iz Lovinca (Vranika, Budaka i Ličkog Cerja) i Like u Narodnim pripovijetkama Maje Bošković Stulli)

U radu se analiziraju tekstovi usmenih pripovjedaka i predaja iz zbirke koju je 1963. objavila Maja Bošković Stulli. Zasebno se izdvajaju tekstovi koje je Maja Bošković Stulli zapisala u Vraniku kraj Lovinca i koje je govorila kazivačica Matija Pešut. U analizi tekstova usmenih pripovjedača otkrivaju se različiti izvori i poticaji - od mitoloških do biblijskih - pritom će se, između ostalih, analizirati priča Oca ubit mater obljubit u kojoj se spajaju mitološki i biblijski izvori - Edip i Mojsije.

Suzana Marjanić

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Velebit i peripatetička književnost: od Petra Zoranića do Ede Popovića

U izlaganju promatrat ćemo Velebit kao mjesto peripatetičke književnosti s početnim naglaskom, naravno, na pastoralnom romanu *Planine* Petra Zoranića (napisanoga 1536., objavljenoga 1569.), u kojemu autor pored osobnih psihograma o konvencionalnom ljubavnom "betegu" problematizira i opću situaciju u "rasutoj baščini" (opasnost od Turaka i Mlečana). Za razliku od Zoranićeva imaginarnoga putovanja oblikovanoga kao alegorijski put spoznaje po velebitskim stazama, Edo Popović u svojoj transžanrovskoj knjizi *Priručnik za hodače* (2009.), 440 godina nakon Zoranićeva romana (da uvedemo nešto i simbolike), svojim zen lutanjima Velebitom i životnim principom "dobrovoljnoga siromaštva", a na tragu ekologijske matrice koju je ponudio Henry David Thoreau, jednako tako razotkriva sociograme ne samo "rasute baščine" već i globalnoga svjetskoga poretka.

Završno zaustavit ćemo se i na knjigama i/ili putopisima na kojima je Edo Popović oblikovao svoj peripatetički transžanr u čije je oblikovanje krenuo iz iskustva dvostrukoga šoka – spoznaje vlastitoga oboljeloga tijela (dvije kronične bolesti). Riječ je o sljedećim autorima – Sergej Forenbacher, Miroslav Hirtz, Ivan Krajač, Božo Modrić, Josip Poljak, Ante Premužić, Ante Rukavina, Radivoj Simonović, Dane Vukušić, i prije svega knjiga *Velebit se nadvio nad more...: putopisni zapisi s planine* Šime Balena (usp. Popović 2009:88)

Ključne riječi: Velebit, toponim, klasifikacija

Vanda Babić - Marija Dumić - Denis Vekić
Sveučilište u Zadru

Demonološke predaje i vjerovanja na otoku Ižu

Autori se u tekstu usredotočuju na vlastite terenske materijale prikupljene tijekom nedavnih istraživanja, koja su ukomponirana zajedno s istraživanjima prošloga stoljeća (kraj 20. st.) kada su ispitani najstariji stanovnici otoka Iža (manji broj rođen je u 19. st., dok su većina rođena početkom 20. st.). Ovaj rad govori o vjerovanju u demonološka bića i pojave isključivo na području otoka Iža, te ujedno ukazuje kako su se vjerovanja vješto provukla i u 21. stoljeće. U nastajanju ovog rada autori su se poslužili i brojnim znanstvenim studijama, koje su pomogle u razmatranju proučavanja razlika o vjerovanjima na ostalim hrvatskim područjima, uspoređujući mnoštvo sakupljenih kazivanja s već zabilježenim pričama.

Lidija Bajuk
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Od budnosti do mahnitosti – od oka do uroka – od mora do umora – od drače do morače

Na temelju kazivanja iz izabrane o hrvatskim mjesnim plesalištima i njihovom nazivlju te na temelju nekoliko primjera iz hrvatske usmene književnosti i predajne etno baštine o vještičjem i vilinskom kolu, o urokljivome ženskom pogledu, o morama i njihovim iscrpljenim i neispavanim žrtvama, o seoskim vračarama i kultnom značenju pojedinog bilja, nastojat ću pokazati da je *Onostrano*, s onu stranu *Vrata*, ženskog predznaka i u vezi s pred antičkim i starijim antičkim štovanjem *Terre Magne* i na hrvatskom tlu.